

УДК 37.013.73(09)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2022.36.11495>

НОМО RATIONALIS: ФОРМУВАННЯ НОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ЛЮДИНУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ XVII–XVIII СТ.

Галина Антонюк

*Національний університет “Львівська політехніка”,
вул. С. Бандери, 12, Львів, Україна, UA–79013
gantoniuk@yahoo.com*

На прикладі перекладених з латинської мови філософських дисциплін, які викладали в вітчизняних наукових закладах, зокрема у Києво-Могилянській академії в період XVII–XVIII ст., у статті простежено формування нових поглядів на людину окресленої епохи – Homo rationalis, що було пов'язано із посиленням раціоналістичних тенденцій у всіх галузях суспільного життя і мало вияв в освітній практиці навчальних закладів, які розгортали свою діяльність у зазначений час. Раціоналістичні вияви чітко простежувалися у викладанні людиноорієнтованих дисциплін, зокрема у етиці. Етичні вчення були відповіддю на суспільні запити епохи, яка висувала нові вимоги щодо формування людини – освіченої та діяльної, яка свої знання та вміння скеровувала б на побудову гармонійного суспільства, організованого на раціональних засадах. Саме цій меті були підпорядковані курси етики, у яких розроблялись питання свободи волі, вищого блага, мети життя людини і можливостей досягнення нею щастя у земному житті. Актуальним щодо сьогодення є дискусійне у вітчизняних Етиках питання про роль освіти та виховання, можливостей реалізації людиною своїх навиків та вмінь у реальних земних умовах. У курсах наголошувалось, що озброєна передовими науковими знаннями, керуючись власним досвідом та пізнавальними можливостями на основі чуттєвого сприймання та законів мислення, людина – homo rationalis, може пізнавати світ, а далі – на раціоналістичних засадах – контролювати й удосконалювати його. Етичні вчення окресленої епохи є поєднанням надбань раціоналістичної західноєвропейської філософської думки з власними ірраціонально-ментальними традиціями, що сягають X–XI, XII–XV ст. Освітня спадщина, представлена у курсах київських Етик XVII–XVIII ст., заслуговує на те, щоб бути творчо використаною у контексті формування життєвої програми людини XXI ст.

Ключові слова: український освітній простір, раціоналістична традиція, філософські курси, аристотелізм, етика, свобода волі, вище благо, щастя, людина.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження впливає із практики сучасних процесів інтеграції нашої держави у систему світових економічних, політичних і культурних зв'язків, що об'єктивно визначає якісно новий зміст і мету освітнього процесу. Відповідний стан системи

освіти є одним із гарантів перспективи входження України у світове співтовариство цивілізованих держав, умовою інтеграції вітчизняної і світової культури. Важливим етапом у розвитку теоретичного наукового знання у вітчизняному освітньому просторі є період кінця XVII–початку XVIII ст. Окреслений час характеризується подальшим зростанням і зміцненням національних держав Європи, розвитком промисловості, значними економічними зрушеннями та соціальними конфліктами – рисами, що були притаманні для епохи Просвітництва. Українська освітньо-педагогічна думка як складова загальної культури у XVII–початку XVIII ст. розвивалась через діалог різноманітних підходів у розв’язанні основних питань людського буття, а також на основі здобутків власної педагогічної культури попередніх епох із взаємодією з тогочасною європейською науково-освітньою думкою.

Суспільні запити зумовили новий статус наук про людину, її природу, психічні властивості, соціальне спілкування, мислення і практичну діяльність. Керуючись уявленням Арістотеля про людину як **dzoon politikon, тобто особу суспільно-політичну** (Арістотель не мислив окрему людину (громадянина) поза полісом [6, с. 11]), вітчизняні інтелектуали розробляли вчення про мораль, про діяльно-вольові якості, які є необхідними людині насамперед у суспільному житті, а далі – в особистому. Ці питання найбільш повно відображено у етиці – окремому розділі філософського курсу, який викладали у Києво-Могилянській академії та інших навчальних закладах України у період XVII–початку XVIII ст. [5, с. 5–46].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Джерельною базою дослідження є перекладені з латинської мови курси Етики Феофана Прокоповича (1707–1709) [11, с. 503–514], Стефана Калиновського (1729–1730) [9, с. 47–270], Сильвестра Кулябки (1737–1739) [9, с. 271–296], Михайла Козачинського (1743–1745) [9, с. 297–418], Георгія Кониського (1749–1751) [9, с. 419–504]; курс Етики Георгія Кониського «Моральна філософія або Етика» у перекладі з латинської українською мовою подано також у Філософських творах [8, с. 385–474]. Науково-методологічну основу становлять праці українських філософів, істориків філософії, культурологів М. Кашуби, І. Захари, І. Паславського, В. Нічик, Я. Стратій, Л. Довгої, В. Горського, М. Поповича, М. Симчича [3; 5; 12; 13] та інших, у яких проаналізовано трансформації у вітчизняній філософській думці, які були спричинені бурхливим розвитком природничо-наукового знання та поширенням у європейському науковому просторі зазначеного часового періоду раціоналістичних тенденцій. Незважаючи на значну джерельну базу та наукові розвідки з історії формування етики, функції етичних учень у сучасному освітньому просторі та їх роль для становлення сучасної людини висвітлено недостатньо.

Завданням пропонованого дослідження є: в контексті вивчення питання становлення і функціонування ранньопросвітницьких ідей в освітньо-культурному просторі України в період XVII–XVIII ст. простежити формування раціоналістичної лінії в етичних вченнях зазначеного часового періоду; виявити свідомісні трансформації у поглядах на людину, що виникли під впливом західноєвропейського раціоналізму і були відповіддю на суспільні запити епохи; охарактеризувати вчення про свободу волі, мету життя і щастя з погляду моралі Новітньої доби та сучасності.

Виклад основного матеріалу. Збережені пам'ятки історії вітчизняної філософії (І. Гізел, Ф. Прокопович, Г. Кониський, М. Козачинський та ін.) свідчать, що виклад етики після логіки, натурфілософії і метафізики вважався закономірним. Перш ніж вказати людині шляхи до пізнання свого призначення, досягнення особистого блага і щастя, потрібно було пізнати загальні закони самого процесу мислення, природи, суспільства. Пізнання законів природи і людського мислення розцінювалось як підготовка до етики.

Етику у лекційних курсах КМА поділяли на теоретичну і практичну. Питання теоретичної етики – це обґрунтування місця людини в світі, проблеми сенсу життя, свободи волі, міри відповідальності людини за свої вчинки; практична етика досліджувала питання, пов'язані із особистісною сферою людини – щастя, мети життя, блага, а також питання виховання згідно з уявленнями про досконалу людину окресленої епохи [12, с. 112]. У філософських курсах КМА першої половини XVIII ст. простежується прагнення вітчизняних мислителів переконати людину в тому, що пізнання законів природи дає їй хоча не універсальну, але все ж реальну силу у матеріальному світі. Такою реальною силою, завдяки якій людина може пізнавати навколишній світ і впливати на нього, є особливий сутнісний атрибут – **розум**. Завдяки розуму людина стає своєрідною частиною Всесвіту, наділеною свідомістю, що наближає її до божественної суті (розгорнуто про це: Ф. Прокопович «Фізика» [10, с. 308–309]).

Українські мислителі зазначеної епохи починають розуміти людину як єдність двох протилежних начал – матеріального і духовного, а звідси – належність до двох світів – земного і небесного. Одна частина прагнула до того, що уособлювало тілесну природу, тобто до того, що було пов'язане із земним життям людини, а інша – до духовних начал, у кінцевому результаті – до Бога. До XVI ст. в Україні переважало негативне ставлення до тілесної природи людини, істинним смыслом життя вважалось досягнення потойбічного блаженства, а земне життя уявлялось лише випробуванням, засобом для досягнення цієї мети. Ці уявлення відображаються в агіографічній літературі, широко розповсюдженій в Україні у попередні часові періоди, зокрема у XIII–XV ст. [1, с. 58–61]). У XVII–XVIII ст. розуміння людини як суперечливої душевно-тілесної єдності поступово

змінюється на розуміння її як гармонійної єдності [4, с. 308]. Таке ренесансно-гуманістичне переосмислення суті людини як гармонійної єдності двох начал привело до зміщення акцентів: гідним призначенням людини стало вважатися не лише досягнення потойбічного блаженства, а й самореалізація у земному житті, у громадянській спільноті шляхом активної творчої діяльності. Саме питання гармонізації людини у нових суспільних умовах стають предметом викладу у курсах моральної філософії. Морально-етичні вчення, викладені вітчизняними мислителями у Києво-Могилянській академії, утверджують цінність земного буття людини, її право насолоджуватися життям. Найважливішим гуманістичним вченням, яке простежується у морально-дидактичній літературі того періоду й за допомогою якого вітчизняні мислителі намагаються гармонізувати людину, віднайти розумний компроміс між суперечливими частинками її душі – це **вчення про свободу волі**.

Проблема свободи волі – одна із головних і найскладніших в історії етики [4, с. 309–311; 5, с. 34–35; 13, с. 276–277]). У теософії свобода волі людини є детермінованою богом. У вітчизняній етиці зазначеного періоду київські вчені роблять спробу примирити суперечність між вільною волею людини і божим провидінням і намагаються подати це примирення через взаємодію розуму і волі. У процесі таких спроб свобода волі людини стає все менше залежною від провіденціалізму. Думка про незалежність волі людини від волі Бога виразно простежується вже у курсі Г. Кониського: «Однак запитується: чи бог рухає людську волю так, що вона не може зупинити свого руху, а чи тільки так, що вона могла б зупинити? Коли теологи-реформатори чи кальвіністи і в секті латиністів томісти захищають першу, а всі інші – другу частину, то нам не треба опускати серп у чуже жито. Однак, між тим, коротко скажу, що взагалі друга думка справедлива, і тому її треба сприйняти, а протилежну як несправедливу й єретичну треба відкинути, тому що цьому сприяє все те, що показує, що людина є вільною в дії, а як вона була б вільною, якщо б, коли рухається богом, не могла б йому протистояти?» [8, с. 430]. Вітчизняні мислителі у своїх етичних курсах намагаються керуватись взаємодією розуму і волі. Людина у курсах етики викладачів КМА – активна, завдяки розумові здатна приймати самостійні рішення, вибирати між добром і злом. Здатність до активної діяльності, до вільного, самостійного рішення виводиться із «розумної душі», тобто із розумної природи людини. У вітчизняних Етиках не простежується фаталізм (згідно з цією теорією Бог – вища моральна сила, абсолютний розум, який визначає мету людського життя і спрямовує людину до цієї кінцевої мети), але і визнання абсолютної свободи волі не має чітких формулювань. Людина усвідомлює мету життя як добро для себе і для інших, здатна вибирати засоби для досягнення цієї мети і для цілеспрямованої діяльності. У

свідомості людини проходить боротьба мотивів, **опираючись на розум**, вона вибирає кращі і переборює злі нахили і в цьому виявляється її вільна воля на шляху до мети. З цього приводу у курсі Г. Кониського зазначено: «...власне свобода є не що інше, як самовільне судження волі чи можливість вибрати з того, що відноситься до мети, одне перед іншим, або одне і те ж приймаючи чи відкидаючи» [8, с. 424]. Подібну думку висловлює і М. Козачинський, який вважає, що «найважливішим із «природних» прав людини є право на життя, право свободи совісті (право наслідувати вказівки свого розуму), право приватної власності і право вибору (де немає вибору, там, за словами мислителя, немає свободи), оскільки на цих засадах ґрунтується будь-яка форма правління» [7, с. 19–40]. Отже, київські мислителі (М. Козачинський, Г. Кониський) вважають, що завдяки розумові людина усвідомлює не лише свою свободу, а й впливи, відповідні її бажанням, і в той же час сама може впливати на поведінку інших людей. У таких судженнях простежується мотив соціальної детермінованості поведінки людини, що було відповіддю на запити епохи. Роздуми про активність, дієвість людини, про її здатність завдяки розумові і вільній волі вибрати між добром і злом переконують людину в тому, що її земне життя має зміст і може бути орієнтованим на пошуки і досягнення щастя. Значну увагу у вітчизняних курсах етики було приділено питанню про **взаємозв'язок і протиставлення розуму (інтелекту) та волі**. Визнаючи свободу волі, викладачі Києво-Могилянської академії, опираючись на ідею етичного інтелектуалізму [2, с. 78–79], визнавали **пріоритетне значення розуму**: «інтелект є якимось чином початком усіх дій людини», «людський вчинок не здійснюється, якщо не здійснюється із застосуванням розуму» [9, с. 131]. Розум впливає на волю, даючи їй варіанти вибору між добром і злом. Своєю чергою, воля також впливає на інтелект (про це у курсі С. Калиновського: [9, с. 117]). У Етиках наголошується на активній ролі розуму у вольових прагненнях людини: воля опирається на дані людського розуму і постає як акт втілення його рішення. Акт волі – це реалізація «практичного» рішення розуму. Розум приймає рішення не одноразово, а проходить декілька стадій, зважає всі можливі варіанти. Розум сприймає об'єкт або факт, аналізує його, робить висновки і пропонує їх волі для здійснення вчинку. Проте ситуації можуть бути різними, за таких умов розум пропонує волі два протилежні рішення, оцінюючи їх з погляду блага для людини. У такому випадку воля не просто керується вказівкою розуму, а вибирає. С. Калиновський зазначає: «суб'єктом свободи є воля. Розум же випереджує волю, як дорадник, але не управляє нею, як повелитель. Якщо порада розуму подобається волі, то вона її приймає, якщо не подобається – відхиляє» [9, с. 126]; «розум – це здатність, за допомогою якої хтось керує собою, рухає себе куди хоче і як хоче», – зазначено у курсі С. Кулябки [9, с. 284]. Інтелект може впливати на волю морально, створюючи

перед волею образ блага, тим самим удосконалюючи моральний статус волі, яка, пізнавши благо, одержує всі необхідні передумови для дії.

Важливим питанням, яке дискутувалось на сторінках вітчизняних Етик і яке є актуальним для сучасної педагогічної науки – це питання мети життя. Питання **мети життя** стояло перед людиною у всі часи. Особливо актуальним воно є у переломні епохи, коли відбувається руйнування усталених традиційних систем цінностей та орієнтирів, а нові тільки-но починають формуватися. Епоха кінця XVII – першої половини XVIII ст. якраз і була такою. Нові соціально-економічні відносини поставили перед людиною завдання пізнати природу, суспільство, саму себе на **раціоналістичних засадах**. Людина більше не хотіла сприймати земне життя як тимчасове перебування перед вічністю. У західноєвропейській секулярній етиці ставиться мета досягнення морально-етичного ідеалу епохи, якого можна досягнути на землі. До числа найбільших чеснот входило **раціональне пізнання Бога** (раціоналізація теології), адже воно передбачало абсолютне пізнання природи. Однак таке пізнання природи було можливим лише потенційно, воно не могло ставати реальною метою в житті людини [3, с. 628–629]. Українські мислителі розглядали проблему «кінцевої мети» життя людини у двох аспектах. По-перше, оскільки в Україні раціоналізм як теоретична наукова база тільки зароджувався, а віра в Бога була важливою складовою менталітету української людини, киево-могилянські викладачі у курсах етики розглядали «фізичну» (або «просто останню») і моральну мету людини. Стефан Калиновський уважав, що «тільки Бог є просто остання мета з природи речі всіх речей» [9, с. 82]. Сильвестр Кулябка зазначав, що «саме щастя є найвищим добром і останньою метою» людини [9, с. 273]. Проте «просто найвище добро» людини українські мислителі вбачали у блаженстві, яким для людини є Бог – абсолютне благо. Однак поруч із цією думкою у творах київських мислителів простежується думка, що земне життя людини також має самостійну цінність. Вище, небесне благо – справа теологів, а обов'язок етики, як практичної науки – шукати і навчати, що таке земне щастя, тобто блаженство, яке є досяжне для людини у її земному житті [13, с. 274]. Так, Г. Кониський у своєму курсі зазначає: «Етика є наукою практичною, яка відноситься до людських дій, скерованих до морального добра або погоджених із здоровим розумом» [8, с. 386]. Як практична наука, етика має своїм завданням навчити людину бути скерованою до добра з метою досягнення **щастя** – «перший обов'язок етики як науки, що керує людськими діями – це «шукати і навчати, в чому полягають найвище добро або найвище благо і щастя» [8, с. 411]. **Поняття щастя** посідає одне з важливих місць у курсах моральної філософії. Це поняття ґрунтується на характерному для епохи Просвітництва переконанні, що **узгоджене з розумом життя людини**, найбільш є відповідним природі людини.

С. Калиновський говорить про щастя як про природне блаженство для людини: «...про його смисл відомо, що воно є найвище природне благо людини, яка вміє володіти силами природи. Відомо, що природним способом може бути доведено, тобто ясным очевидним доказом, що можливим є якесь природне блаженство, а саме: як таке, що гідне є людської природи, а не трансцедентне» [9; с. 89]. Києво-могилянські професори у викладанні Етики є одностайними в тому, що щастя можна досягнути у реальному житті завдяки здобутим знанням і чеснотам. Щастя полягає не у матеріальних благах, почестях, славі, владі чи у аскетичному відчуженні від життя, а у житті, узгодженим з природою. Таке розуміння щастя вимагало від людини певних зусиль, у той же час уселяло віру у свої сили, стимулювало до активної діяльності, що цілком відповідало запитам епохи. **Щастя, яке ґрунтувалося на раціональних засадах**, на активності самої людини, як природна досконалість людини, вже не було у цілковитій залежності від надприродних сил, воно вважалося завоюванням людини, властивістю її природи, «природним правом» кожного [5, с. 36].

У курсах київських Етик чітко простежується зв'язок моральної оцінки з реальними людськими інтересами. Наголошено, що, даючи оцінку характеристику тому чи іншому вчинку, люди керуються їх практичною користю. Таке утилітарне розуміння діяльності людського розуму, який обмежує свободу волі, є важливим моментом в етичному вченні мислителів КМА. У ньому звучить нова, прогресивна для того часу думка про те, що моральна поведінка людини зумовлена утилітарними мотивами, ставленням людини до добра і щастя як до мети своїх дій. У центрі уваги етики того періоду стає **проблема свободи** як панування індивіда над самим собою, його здатності керувати своїми діями, емоціями, пристрастями. Етичні категорії добра, щастя, вищої мети – блаженства – ґрунтуються на раціоналістичних засадах і є пов'язані з інтелектуальною діяльністю людини. Київські вчені керуються поняттям моралі і щастя, досяжних людськими зусиллями. У них чітко простежується тип людини, яка сама прагне і здатна творити свою долю. У зв'язку з цим основою морального самовдосконалення особи вважається **самопізнання**. Самопізнання трактується як засіб, за допомогою якого можна уникнути зла і досягти **щастя**. Ця етична настанова посідає важливе місце у курсах моральної філософії першої половини XVIII ст. На думку Г. Кониського, людина не досягає щастя по тій причині, не знаючи себе, не знає і того, що їй більше за все підходить і оскільки найбільше її вдосконалює, і внаслідок цього неправильно діє; звідси «першим обов'язком етики, яка керує людськими діями, є шукати і навчати, в чому полягають найвище добро або найвище благо і щастя». Г. Кониський розвиває цю думку так: «Але тому, що люди здебільшого в своїх бажаннях вдають, що найбільше бажають того, що, їм здається, що є, але воно не є найвищим

добрим, бо не знають, що їм найбільше підходить і найбільше їх вдосконалює, тому неправильно і здебільшого недобре діють; тому першим обов'язком етики, що керує людськими діями, є шукати і навчати, в чому полягають найвище добро або найвище благо і щастя» [8, с. 411].

В умовах зародження і формування нових суспільних відносин під загрозою опиняється внутрішній світ людини. Етичні вчення київських мислителів окресленого періоду спрямовані як на матеріальну, так і на духовну сторону життя людини; не применшуючи значення матеріального, вони віддають належне внутрішньому світові. На думку С. Кулябки, тіло є співучасником блаженства, для цього є необхідним, щоб воно дотримувалося чотирьох чеснот: милосердя, непадданню пристрастям, було активним і дотепним [9, с. 281]). Таке розуміння блага, добра, щастя і блаженства посилювало орієнтацію етичного вчення київських учених на земне, а не на потойбічне життя людини. На думку Ф. Прокоповича, досягнення щастя є можливим за умови усвідомлення людиною своїх потреб. Щоб досягнути кінцевої мети – «найвищого щастя» – людина повинна знати, до чого вона повинна прагнути, що є її кінцевою метою: «А кінцева мета, ... є найвищим добром: його називають і найвищим щастям... Але тому, що люди здебільшого у своїх бажаннях помиляються, бажаючи, найбільше того, що, як їм здається, є найвищим щастям. Але воно є найвищим [для них] тому, що вони не знають, що їм найбільше відповідає, а тому здебільшого діють поквалпно й неправильно. Внаслідок цього першим обов'язком етики, яка керує людською поведінкою, є досліджувати й навчати, в чому полягає найвище добро, або найвище щастя й блаженство» [11, с. 514] – у цій думці чітко простежується вимоги до раціонального пізнання людиною своїх потреб і нахилів, а допомогти їй у цьому має етика. Пізнавши себе і виявивши в собі схильність до того чи іншого виду праці, людина, на думку Ф. Прокоповича, працює на себе, свою сім'ю, суспільство, державу. У такий спосіб вона підкоряється законові моральному і громадянському. Без щастя однієї людини не буває щастя родинного, останнє є передумовою суспільного щастя (про це: М. Козачинський [9, с. 308–309]).

В усіх вітчизняних курсах етики та проповідях зазначеного періоду прослідковується спроба раціоналістичного пояснення людських пристрастей (афектів), звеличення розуму людини. Розум (ratio) проголошується основним критерієм моральної поведінки. Завдяки розумові, збагаченому знаннями, розширюються межі когнітивних можливостей людини, її спроби досягнути на раціональних засадах оточуючий світ, а далі – пізнавати і змінювати його. Етика надає нормативного смислу прагненням людини, її потребам та зацікавленням.

Висновок. Розвиток етичних учень в Україні в період XVII–початку XVIII ст. відбувався в контексті ідеології Просвітництва, основними рисами

якої було утвердження раціоналізму у природничо-наукових і суспільних поглядах загалом і на людину зокрема. Раціоналістичні тенденції в поглядах на людину чітко простежуються у курсах Етики діячів Києво-Могилянської академії та інших навчальних закладів, що діяли на території України у зазначений період. Курси етики були спрямовані на гуманістичне сприйняття світу, на розуміння моралі як практичної настанови і як програми життєвого успіху. Основним і найважливішим здобутком ранньопросвітницьких ідей, що розроблялися у Києво-Могилянській академії, було формування нового розуміння людини – *Homo rationalis*. Людина окресленої епохи значно розширила можливості свого розуму. Покладаючи до певної міри божественне провидіння, вона збагнула, що, керуючись раціональними засадами і методами пізнання, опертими на закони логіки, вона зможе досягнути законів природи, законів мислення і на цій основі контролювати свої вчинки, а далі – суспільний розвиток. Морально-етичні вчення, які розроблялись у вітчизняних навчальних закладах в епоху Просвітництва, не втратили актуальності у сучасних умовах, можуть бути творчо інтегрованими у цикл гуманітарних дисциплін закладів освіти і розглядатися у контексті життєвої програми людини ХХІ ст.

-
1. *Грицай М. С.* Давня українська література. Київ : Вища школа, 1989 р. 414 с.
 2. *Гусейнов А. А.* Краткая история этики. Москва : Мысль, 1987. 592 с.
 3. *Довга Л. М.* Етика // Історія української культури : у 5 т. Т. 3. Київ : Наук. думка, 2003. С. 624–635.
 4. Історія філософії на Україні : у 3 т. Т. І. Київ : Наук. думка, 1987. С. 306–315.
 5. *Кашуба М. В.* Етика в Киево-Могилянской академии // Памятники этической мысли на Украине XVII–первой половины XVIII вв. Киев : Наук. думка, 1987. С. 5–46.
 6. *Кессиди Ф. Х.* Этические сочинения Аристотеля // Аристотель. Сочинения: в 4 т. Т. IV. Москва : Мысль, 1983. С. 5–37.
 7. *Козачинський М.* Філософія Арістотеліканства // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. IV. Середина XVIII ст. Київ : Дніпро, 2001. Кн. 2. С. 19–40.
 8. *Кониський Г.* Моральна філософія або Етика / Філософські твори : у 2 т. Т. І. Київ : Наук. думка, 1990. С. 385–474.
 9. Памятники этической мысли на Украине XVII–первой половины XVIII вв. / пер. с лат., вст. ст., прим. М. Кашубы. Київ : Наук. думка, 1987. 527 с.

10. *Прокопович Ф.* Натурфілософія або Фізика // Філософські твори : в 3 т. Т. II. Київ : Наук. думка, 1980. С. 113–501.
11. *Прокопович Ф.* Етика або наука про звичаї // Філософські твори : в 3 т. Т. II. Київ : Наук. думка, 1980. С. 503–514.
12. *Стратій Я. М.* Філософія в Києво-Могилянській академії // Київ в історії філософії України Київ : Вид. дім «KM Academia» ; ТОВ Університетське вид-во «Пульсари», 2000. С. 74–129.
13. Філософія Відродження на Україні / М. В. Кашуба та ін. ; АН УРСР ; Ін-т сусп. наук. Київ : Наук. думка, 1990. 333 с.

*Стаття: надійшла до редколегії 09.03.2022
доопрацьована 24.03.2022
прийнята до друку 10.04.2022*

**HOMO RATIONALIS: THE FORMATION OF THE NEW VIEWS
ON A PERSON IN THE UKRAINIAN EDUCATIONAL
THOUGHT OF THE 17TH – 18TH CENTURIES**

Halyna Antonyuk

*Lviv Polytechnic National University,
Bandery Str., 12, Lviv, Ukraine, UA-79013
gantoniuk@yahoo.com*

The article examines the development of the new views of humans, Homo rationalis, in the Ukrainian educational thought of the 17th-18th century. The study is based on the example of translated from Latin philosophical disciplines taught in the Kyiv-Mohyla Academy. It was found that new ideas were connected to the strengthening of rationalist tendencies in all spheres of public life as well as in the practice of educational institutions, which deployed their activity at that period.

Rationalist manifestations were clearly evident in teaching of human-oriented disciplines, in particular in Ethics. Ethics studies were a response to the social demands of the era, which called for a new individual – educated and active, who would direct their knowledge and skills to build a harmonious society, organized on a rational basis. Similar ideas and goals were dominant at the Ethics courses where the issues of freedom of will, the highest good, the purpose of human life and the possibilities of achieving happiness in real earthly life were developed.

National Ethics taught during the described period became the platform for discussing the issues of the role of education and upbringing and possibility for people to

realize their skills and abilities. Those courses emphasized the idea that a person, homo rationalis, armed with advanced scientific knowledge, guided by personal experience and cognitive abilities based on sensory perception and laws of thinking, can explore the world, and then, driven by rationalist principles, control and improve it. Ethics studies of the outlined epoch presented a combination of the achievements of rationalist Western European philosophical thought with its own irrational mental traditions dating back to the 10–11th, 12–15th centuries. The educational heritage presented in the courses of Kyiv Ethics of the 17–18th centuries deserves to be creatively used in the context of forming the life program of a person of the 21st century.

Keywords: Ukrainian educational space, rationalist tradition, philosophical courses, Aristotelianism, ethics, freedom of will, higher good, happiness, person.